

КВАЛІФІКАЦІЯ ЗЛОЧИНІВ, ВЧИНЕНИХ ГРУПАМИ ОСІБ В МІСЦЯХ МАСОВОГО СКУПЧЕННЯ ЛЮДЕЙ

QUALIFICATION CRIMES COMMITTED GROUP OF PEOPLE IN CROWDED PLACES

Топчій В.В.,

*доктор юридичних наук, професор,
заслужений юрист України,*

завідувач кафедри кримінального права та кримінології

Навчально-наукового інституту права

Національного університету державної податкової служби України

У роботі досліджені особливості кваліфікації злочинів, вчинених групами осіб в місцях масового скупчення людей. Вказані особливості полягатимуть у відмежуванні протиправних посягань, учинених колективно, від кримінальних правопорушень, скоєних групою осіб. На законодавчому рівні вказані особливості повинні знайти закріплення у вигляді кваліфікованих складів відповідних правопорушень.

Ключові слова: кваліфікація злочинів, групова злочинність, масові заворушення, натовп.

В работе исследованы особенности квалификации преступлений, совершенных группами лиц в местах массового скопления людей. Указанные особенности будут заключаться в разграничении противоправных посягательств, совершенных коллективно, от уголовных правонарушений, совершенных группой лиц. На законодательном уровне указанные особенности должны найти закрепление в виде квалифицированных составов соответствующих правонарушений.

Ключевые слова: квалификация преступлений, групповая преступность, массовые беспорядки, толпа.

In the article features qualifying the crimes committed by groups of people in public places. These features include the delimitation of illegal encroachments committed collectively by criminal offenses committed by a group of persons. At the legislative level, these features must find anchorage in the form of skilled composition of the relevant offenses and to enforcement – in qualifying acts jointly.

Key words: qualification of crimes, group crime, riots, crowd.

Постановка проблеми. Кваліфікація злочинів є одним із найбільш важливих і відповідальних етапів застосування норм закону про кримінальну відповідальність. Правильна кваліфікація злочинів виступає необхідною умовою реалізації принципу законності у кримінальному судочинстві, досконалого та юридично виваженого кримінального провадження на етапах досудового розслідування і розгляду справ у суді, призначення особам, визнаним винними за вироком суду, справедливого і обґрунтованого покарання чи звільнення їх від кримінальної відповідальності або від покарання [1, с.2].

Існуюча у Кримінальному кодексі України (далі – КК України) [2] регламентація інституту співучасті викликає низку питань кваліфікації злочинів, вчинених у співучасті. Сучасні вчені звертають увагу на певні недоліки тлумачення застосування окремих положень КК України, які передбачають відповідальність за злочини, вчинені співучасниками. Зокрема, це недоліки у системному підході до вирішення питань кваліфікації таких злочинів; відсутність єдності розуміння різновидів форм співучасті, їх співвідношення, ознак, що їх характеризують; відсутність чітких критеріїв відмежування діянь співучасників та недосконалість розробки правил кваліфікації цих діянь; відсутність єдності та виваженості термінології тощо [3, с. 149].

Зазначена сукупність проблем у сучасних умовах має бути доповнена комплексом питань, пов'язаних

із кваліфікацією злочинів, вчинених групами осіб в місцях масового скупчення людей.

Слід зауважити, що події на сході нашої країни беруть свій початок саме з таких злочинів, яскравим прикладом яких є матеріали справи № 761/22849/14-к [4]. Не викликає сумнівів той факт, що за аналогічним сценарієм розвивалися події і в інших містах сходу та півдня України. Відтак, у ході розслідування аналогічних епізодів злочинної діяльності, важливого значення набуває їх правильна кваліфікація.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У теорії кримінального права питанням співучасті у злочині присвячені дослідження Р.Р. Галіакбарова, П.І. Гришаєва, Ю.В. Гродецького, А.Ф. Зелінського, М.Г. Іванова, М.І. Ковальова, А.П. Козлова та інших. Питання кваліфікації діянь, передбачених КК України, розглянули у своїх роботах Є.В. Благоев, Л.Д. Гаухман, В.В. Колосовський, М.Й. Коржанський, В.В. Кузнецов, Б.А. Курінов, В.О. Навроцький, О.І. Рарог, С.А. Тарарухін, Р.А. Сабітов, А.В. Савченко та інші вчені.

Безпосередньо питання кваліфікації групових злочинів висвітлювалися в наукових працях О.Ф. Ковітіді, М.Й. Коржанського, Б.В. Лизогуба, А.М. Мельникова. Разом із тим в існуючих наукових працях проблематика кваліфікації злочинів, вчинених групами осіб в місцях масового скупчення людей, досліджена недостатньо. Відтак, існує необхідність комплексного дослідження окресленого кола питань.

Постановка завдань. Основними завданнями, розв'язанню яких присвячена стаття, є такі: дослідити сучасний стан розробки проблеми кваліфікації злочинів, вчинених групою осіб; визначити особливості кваліфікації злочинів, вчинених групами осіб в місцях масового скупчення людей; визначити перспективні напрями подальших розвідок з досліджуваних питань.

Виклад основного матеріалу. Згідно з частиною 1 статті 28 КК України [2] злочин визнається вчиненим групою осіб, якщо його спільно вчинили декілька виконавців без попередньої змови. При цьому М.Й. Коржанський зазначає, що групи взагалі без змови не буває і не може бути. Групою може бути визнано кілька осіб (двоє чи більше) лише тоді, коли вони домовилися про спільне вчинення злочину. І йдеться не про наявність чи відсутність змови, а про час її виникнення. Без попередньої змови означає, що змова виникла не попередньо, а під час учинення злочину, після його початку [5, с. 85].

Другим різновидом групового злочину є вчинення злочину за попередньою змовою групою осіб, якщо його спільно вчинили декілька виконавців, які задалегідь, тобто до початку злочину, домовилися про спільне його вчинення [5, с. 85].

Головними ознаками злочинної групи є суб'єктивні ознаки, до яких належать: взаємна поодженість дій всіх членів групи; змова про спільне вчинення злочину; взаємна усвідомленість вчинення злочину спільними зусиллями; наявність двобічного суб'єктивного зв'язку між членами групи; участь у вчиненні злочину декількох суб'єктів злочину. Діяння, яке не має взаємопоодженості і взаємоусвідомленості, яке усвідомлюється лише однією діючою особою і не усвідомлюється іншими діючими особами, не може визнаватися вчиненим злочинною групою осіб [6, с. 12; 7, с. 7]. Зв'язки у злочинних угрупованнях можуть мати як тимчасовий, так і постійний характер з чіткою ієрархічною системою та розподілом ролей у виконанні протиправного посягання [8, с. 136].

Слід зауважити, що певна група злочинів характеризується саме тим, що полягає в організації групової протиправної діяльності. Зокрема, викладене стосується діянь, передбачених статтями 293, 294 КК України [2].

Так, згідно зі статтею 293 КК України [2] злочином є групове порушення громадського порядку, яке полягає в організації групових дій, що призвели до грубого порушення громадського порядку або суттєвого порушення роботи транспорту, підприємства, установи чи організації, а також активна участь у таких діях.

Відповідно до статті 294 КК України [2] злочинною визнається діяльність із організації масових заворушень, що супроводжувалися насильством над особою, погромами, підпалами, знищенням майна, захопленням будівель або споруд, насильницьким виселенням громадян, опором представникам влади із застосуванням зброї або інших предметів, які використовувалися як зброя, а також активна участь у масових заворушеннях.

Масові скупчення людей завжди мають потенційну небезпеку та загрозу для життя індивідів. За певних обставин, при нагнітанні напруженості організована публіка може перетворитися на стихійний рух. Останнім часом рівень напруженості у місцях масового скупчення визначається ще й загрозою вчинення терористичних актів. У зв'язку з цим у ході кваліфікації злочинів, вчинених групами осіб в місцях масового скупчення людей, слід враховувати вплив такого явища, як натовп.

Динаміка розвитку правопорушень у натовпі містить у собі кілька взаємозалежних етапів. Початковий етап характеризується наявністю будь-якого приводу до виникнення конфліктної ситуації. Іноді це просто групові дії вболівальників або фанатів. Це може полягати в невдоволенні групи осіб якоюсь подією, що настала, протесті проти дій влади, комерційних структур, адміністрації підприємств і установ у соціально-побутовій або економічній сферах. У деяких випадках вимоги тих, що зібралися, можуть носити політичний характер. Сам факт утворення групи людей у громадському місці притягує інших людей. І якщо подія становить скандальний інтерес і носить злободенний характер, натовп може швидко розростатися [9, с. 2–3].

Поняття натовпу як кримінально-правової і кримінологічної категорії являє значний інтерес, і на сьогодні є недостатньо вивченим. Сучасними вченими поняття натовпу визначається, зокрема, як «відносно негнвалеве в часі скупчення великої кількості людей, що перебувають у безпосередньому контакті між собою, стан яких характеризується високим рівнем емоційного збудження, а поведінка зумовлена спонуканнями, установками та взаємною стимуляцією» [10, с. 90].

Разом із тим у такому контексті поняття натовпу не можна вважати поняттям, що має безпосереднє відношення до групової злочинності. Велика, чітко невизначена кількість людей, яка вчиняє злочин, – лише в такому контексті термін «натовп» становить значення для кримінологічного дослідження групової злочинності [10, с. 90].

Під час вчинення злочинних дій натовпом характер вчинюваних злочинів може бути досить різним: посягання на громадський порядок, особистість, здоров'я й життя людини, власність тощо. За підрахунками дослідників, під час заворушень вчиняються більше 20 видів самостійних злочинів, переважно – антигромадської спрямованості [15, с. 12].

Події кінця 2013 – початку 2014 років, зумовлені суспільно-політичною кризою в Україні, засвідчили, що руйнівний характер можуть мати неконтрольовані протиправні дії натовпу, які трансформовані з масових мирних акцій громадян. Незважаючи на визнання цих подій «антикримінальною революцією», однією з цілей якої було знищення надзвичайно високого рівня корупції в усіх органах влади, слід констатувати й окремі негативні наслідки. Так, спільна агресивна поведінка мітингувальників (а іноді – і справжніх кримінальних злочинців, що скористались ситуацією), які штурмували РУВС у різних регіонах

України, призвела до захоплення табельної зброї, спецзасобів, секретних документів, пов'язаних із оперативно-розшуковою діяльністю, що у подальшому матиме тяжкі наслідки [11, с. 270]. Більше того, невдала та непродумана інформаційна політика керівних органів держави призвела до формування переконання у можливості та «праві» застосовувати силу та зброю проти представників державної влади, зокрема проти міліції та військовослужбовців Національної гвардії України. Прикладом моїм словам виступають події 31 серпня 2015 року в Києві, коли після голосування за внесення змін до Конституції України стосовно децентралізації невстановлені особи із прапорами політичної організації «Свобода» застосували насильство, гранати, вогнепальну зброю проти представників влади, внаслідок чого було поранено близько 90 осіб, а один військовослужбовець внаслідок отриманого кульового поранення в серце загинув. Сучасні вчені вважають, що натовп, учасники якого вчиняють злочинні дії, являє собою різновид колективної злочинної поведінки. Оскільки колектив визначається як відносно компактна й автономна соціальна група, то можна говорити про колективну діяльність як різновид групової діяльності [10, с. 91]. Окремі дослідники взагалі розглядають натовп як одну із форм співучасті [12, с. 62]. Інша частина науковців вважає, що злочинна діяльність може бути індивідуальною та спільною. Різновидами останньої є групова і колективна (стихийна – при вчиненні злочинних діянь натовпом, або організована – при вчиненні злочинів злочинними організаціями як ієрархічно структурованими стійкими злочинними об'єднаннями) [11, с. 273].

Вважаю за необхідне у ході кваліфікації злочинів, вчинених групами осіб в місцях масового скупчення людей, скористатися науковою позицією, згідно із якою групове порушення громадського порядку може ініціюватись не натовпом, а окремою групою людей [13, с. 736].

У цих умовах важливого значення набуває питання щодо структури натовпу. Л.Е. Орбан-Лембрик вивокремлює в структурі натовпу такі прошарки:

- організатори масових ексцесів (особи, які проводять підготовчу роботу, заздалегідь планують і «програють» ексцеси);
- активні учасники (ті, що мають на меті безпосередньо брати участь у протиправних діях для набуття таким чином авторитету, «випустити пару», тобто дати вихід негативним емоціям тощо);
- конфліктні особи (вони залучаються до активних учасників, до «ядра» ексцесів тільки через ви-

никнення можливості в анонімній обстановці звести рахунки з особами, які перебувають з ними в конфлікті);

- підбурювачі (які особисто не збираються активно діяти, а прагнуть використати інших для досягнення власної мети; вони маніпулюють суспільною думкою, звертаються до присутніх із закличками, збувають негативні емоції тощо);

- спостерігачі (ставляться зацікавлено до того, що відбувається, але наміру брати участь в активних діях не мають);

- випадкові (сприймають подію байдуже, але їхня присутність чисельно збільшує натовп, що надає людям відчуття могутності, сили) [14, с. 367].

Таким чином, у ході кваліфікації злочинів, вчинених групами осіб в місцях масового скупчення людей, слід розрізняти злочини, вчинені групою осіб (групово злочинна діяльність) та злочини, вчинені натовпом (колективна злочинна діяльність).

Можлива й інша ситуація, яку охарактеризували В.І. Бояров та П.В. Шалдирван: «Крадіжки майна <...> не є характерним явищем для учасників заворушень. Найчастіше йдеться про дії осіб, які фактично у заворушеннях участі не брали, а лише знаходилися у ар'єргарді колони натовпу, і після погромів саме ці особи займалися крадіжками та грабежами майна, яке залишалось на місці погромів. Якщо під час масових заворушень їх активні учасники вчиняють крадіжки та грабежі – потрібна додаткова кваліфікація дій винних» [15, с. 17].

Висновки та перспективи подальших розвідок. Отже, особливості кваліфікації злочинів, вчинених групами осіб в місцях масового скупчення людей, полягатимуть у відмежуванні протиправних посягань, учинених колективно, від кримінальних правопорушень, скоєних групою осіб, що на законодавчому рівні повинно знайти закріплення у вигляді кваліфікованих складів відповідних правопорушень, а на правозастосовному – у кваліфікації діянь за сукупністю. Це допоможе у процесі кваліфікації відмежувати склади групових злочинів, вчинених в місцях масового скупчення людей, які характеризуються підвищеною суспільною небезпекою, що може стати особливо актуальним у світлі подій останнього часу, що відбуваються у нашій державі. З урахуванням отриманих результатів основними напрямками розвитку положень дослідження я вважаю дослідження проблематики форм співучасті у групових та колективних злочинах, вчинених у місцях масового скупчення людей.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДжЕРЕЛ:

1. Завдання та методичні рекомендації до практичних занять з навчальної дисципліни «Кваліфікація злочинів, досудове розслідування яких здійснюють слідчі органів внутрішніх справ» / [М.І. Панов, В.А. Ломако, В.І. Касинюк та ін.]. – Х. : Нац. ун-т «Юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого», 2013. – 71 с.
2. Кримінальний кодекс України : Закон України від 5 квітня 2001 року (зі змінами і доповненнями) // Відомості Верховної Ради України. – 2001. – № 25–26. – 131 с.
3. Ус О.В. Правила кваліфікації злочинів, вчинених у співучасті / О.В. Ус // Вісник Національної академії правових наук України. – 2014. – № 1. – С. 149–159.
4. Вирок Шевченківського районного суду м. Києва від 8 серпня 2014 року у справі №761/22849/14-к // Єдиний державний реєстр судових рішень України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.reyestr.court.gov.ua>.
5. Коржанський М.І. Кваліфікація злочинів : [навч. посіб.] / М.І. Коржанський. – К. : Атіка, 2007. – 592 с.

6. Мельников А.М. Кримінальна відповідальність за вчинення злочину групою осіб : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.08 «Кримінальне право і кримінологія; кримінально-виконавче право» / А.М. Мельников. – К., 2004. – 20 с.
7. Ковітіді О.Ф. Інститут співучасті у кримінальному праві України : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.08 «Кримінальне право і кримінологія; кримінально-виконавче право» / О.Ф. Ковітіді. – Х., 1999. – 17 с.
8. Осипенко А.Л. Хакерское сообщество в глобальных компьютерных сетях как криминологический феномен / А.Л. Осипенко // Современное право. – 2006. – № 5. – С. 35–39.
9. Олійничук Р.П. Характеристика групового порушення громадського порядку / Р.П. Олійничук // Часопис Академії адвокатури України. – 2009. – № 3. – С. 1–6.
10. Сербин Р.А. Групова злочинність в Україні: поняття та особливості / Р.А. Сербин // Науковий вісник Херсонського державного університету. – 2014. – № 1. – С. 88–92.
11. Кваша О.О. Поняття колективного злочину, колективної злочинної діяльності, колективного суб'єкта в юридичній науці / О.О. Кваша // Часопис Київського університету права. – 2014. – № 1. – С. 270–274.
12. Драгоненко А.О. Співучасть у вчиненні вбивства : дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.08 «Кримінальне право і кримінологія; кримінально-виконавче право» / А.О. Драгоненко. – Х., 2011. – 62 с.
13. Кримінальне право України: Особлива частина : [підручник для студентів юрид. вузів і фак.] / [Г.В. Андрусів, П.П. Андрушко, С.Я. Лихова та ін.] ; за ред. П.С. Матишевського та ін. – К. : Юрінком Інтер, 1999. – 896 с.
14. Орбан-Лембрик Л.Е. Соціальна психологія : [підруч. для студ. вищ. навч. закл.] : у 2 кн. / Л.Е. Орбан-Лембрик. – К. : Либідь, 2004–2006. – Кн. 2 : Соціальна психологія груп. Прикладна соціальна психологія. – 2006. – 367 с.
15. Бояров В.І. Масові заворушення: особливості кваліфікації / В.І. Бояров, П.В. Шалдирван // Часопис Академії адвокатури України. – 2014. – № 4. – С. 9–18.

УДК 343.97:343.77

СИСТЕМА ЕКОЛОГІЧНИХ ЗЛОЧИНІВ THE SYSTEM OF THE ECOLOGICAL CRIMES

Турлова Ю.А.,

*кандидат юридичних наук, старший радник юстиції,
головний науковий співробітник відділу Науково-дослідного інституту
Національної академії прокуратури України,
докторант відділу проблем кримінального права, кримінології та судоустрою
Інституту держави і права імені В.М. Корецького
Національної академії наук України*

У статті досліджено питання подальшого структурного упорядкування кримінально-правових норм, що встановлюють відповідальність за екологічні злочини. Запропоновано авторську класифікацію екологічних злочинів.

Ключові слова: екологічні злочини, система, класифікація, кримінально-правові норми.

В статье исследованы вопросы дальнейшего структурного упорядочения уголовно-правовых норм, устанавливающих ответственность за экологические преступления. Предложена авторская классификация экологических преступлений.

Ключевые слова: экологические преступления, система, классификация, уголовно-правовые нормы.

This article handles a research of the further structural arrangement of the criminal-law regulations that establish amenability for ecological crimes. The author gives his own classification of the ecological crimes.

Key words: ecological crimes, system, classification, criminal-law regulations.

Актуальність теми. Швидкий розвиток цивілізації в останні десятиліття ставить перед усіма державами світу потужні екологічні виклики. У зв'язку з цим усе більшу небезпеку становлять злочини, що завдають істотної шкоди навколишньому природному середовищу, дестабілізуючи й без того напружену екологічну ситуацію. Серед найважливіших завдань, які варто визначити в цьому контексті, є розробка напрямів кримінально-правового захисту довкілля. Отже, вивчення та розв'язання проблем теоретичного і прикладного характеру в цій сфері є актуальним завданням юридичної науки.

Дослідження, що проводились різними авторами стосовно розробки проблем, пов'язаних із поняттям,

системою, класифікацією та кваліфікацією екологічних злочинів, сформували значний масив наукової інформації.

Теоретичним і практичним проблемам кримінально-правової охорони навколишнього природного середовища приділялась увага в роботах відомих вітчизняних і зарубіжних учених, а саме: С.Б. Гавриша, А.П. Гетьмана, М.І. Веревічевої, О.Л. Дубовик, Е.М. Жевлакова, Н.Г. Іванової, Н.Р. Кобецької, О.М. Костенко, Т.В. Корнякової, В.К. Матвійчука, О.В. Мельник, І.І. Митрофанова, В.О. Навроцького, Г.С. Поліщука, Н.Л. Романової, Ю.С. Шемшученка та ін.

Водночас, незважаючи на безумовну значимість наукових напрацювань у цій сфері, деякі з проблем-